

van de stof geeft het boek een heldere structuur. Dwars door de 'periodisering' loopt een andere indeling van het boek, die van onderzoek-methodische aard is. Duidelijk kunnen chronologisch-descriptieve hoofdstukken en meer theoretisch-analytische gedeelten worden onderscheiden. Het chronologisch-descriptieve deel bevat een gedenkboekachtige opsomming van 'feiten'. In het theoretisch-analytische deel probeert de schrijver deze 'feiten' te relateren aan de bureaucratie-theorie van Max Weber, waarbij deze theorie primair als taxonomisch instrument wordt gehanteerd. Hoewel de titel van het boek doet vermoeden dat de schrijver zich mede met 'het ontstaan van de moderne bureaucratie in Nederland' heeft bezig gehouden, blijkt dat slechts in refererende zin het geval te zijn geweest. De pretentie van de schrijver, verwoord op pagina 19 van het boek: 'het ontstaan van de moderne overheidsbureaucratie in Nederland wordt beschreven en *verklaard* (cursief door mij, vB) aan de hand van de institutionele geschiedenis van het departement van Binnenlandse Zaken' wordt in deze brede zin niet waargemaakt. De chronologische gedeelten zijn minutieus uitgewerkt en beschreven. Er is door de schrijver uitgebreid archiefonderzoek verricht, waardoor een soliede feitelijke basis voor de meer theoretisch-analytische beschouwingen kon worden gelegd. De onderzoeker verdient hiervoor alle lof. Maar in theoretisch-interpretatief opzicht schiet het boek tekort. Descriptie en theorie lopen te veel langs elkaar heen. Soms krijgt men de indruk dat meer theoretisch gerichte hoofdstukken achteraf aan de chronologische beschrijving zijn toegevoegd. De wijze waarop de schrijver zich op de pagina's 14 vlg. van zijn proefschrift methodologisch verantwoordt geven voedsel aan het vermoeden dat hij zijn theoretische stellingname en de implicaties daarvan voor de beschrijving en selectie der 'feiten' niet vooraf heeft geëxpliciteerd. Ik denk dat het onderzoek belangrijk aan geschiedwetenschappelijke betekenis zou hebben gewonnen wanneer de onderzoeker nadrukkelijk een of meer bestuurs- (of: sociaalwetenschappelijke) theorieën als *uitgangspunt* en niet alleen als *referentiepunt* voor zijn descriptie had gekozen. Dat zou mede tot een betere integratie van de descriptieve en de interpretatieve gedeelten van het boek hebben geleid.

Overigens heeft de onderzoeker een opgelegde kans om tot eigen theorievorming te komen onbenut gelaten. Met behulp van de bijeengebrachte historische gegevens zou hij bijvoorbeeld een interessante theorie over departementale indelingen en herindelingen hebben kunnen ontwikkelen. Misschien iets voor een volgende publikatie? *Binnenlandse Zaken en het ontstaan van de moderne bureaucratie in Nederland* is een goed geschreven, stimulerend boek. Het nodigt uit tot een nadere bestuurswetenschappelijke verdieping.

A. van Braam

S. van Ruller, *Genade voor recht. Gratieverlening aan ter dood veroordeelden in Nederland 1806-1870* (Dissertatie VU Amsterdam; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1987, 303 blz., f45,-, ISBN 90 6707 162 5).

Van Ruller onderzoekt in deze dissertatie de opkomst van de gratieverlening. Het gratiemiddel, aanvankelijk spaarzaam gebruikt in incidentele gevallen, ontwikkelde zich gaandeweg tot een waar instituut. Aldus kreeg ook bij kapitale delicten de gratie een gewichtige functie. De doodstraf nu bestond van 1806 tot 1870 voor ongeveer dezelfde misdrijven. Dé grote verandering ten aanzien van haar was de invoering van de imperatieve doodstraf bij de inlijving bij Frankrijk. De rechter moest, als hij een beklagde schuldige bevond aan een halsmisdrijf, de

doodstraf opleggen. De gratieverlening (ingeval van een dergelijk misdrijf) werd ingeleid door een schriftelijk verzoek, daarop moesten diverse instanties adviseren, dan besliste de soeverein, in stijgende mate gedekt door de ministeriële verantwoordelijkheid, en die liet ten slotte zijn beslissing aan de delinquent meedelen.

Van Ruller laat verschillende factoren, die in dit proces een rol speelden de revue passeren. Hij noemt de maatschappelijke opvattingen over doodstraf en gratie (hfdst. 4), de aard van het delict (hfdst. 6), de persoon van de veroordeelde (hfdst. 7), de inhoud van de adviezen (hfdst. 5), de inkeer/bekering van de dader na het misdrijf (hfdst. 8) en de opvattingen van de soevereinen (hfdst. 10). Hij weegt de invloed van deze factoren en komt tot de conclusie, dat de zwaarte van de (verplichte) doodstraf gezien de aard van het delict (bijvoorbeeld brandstichting, valsmunterij) in de meeste gevallen de doorslag heeft gegeven om gratie te verlenen. De studie van Van Ruller is in hoofdzaak gebaseerd op archiefonderzoek. De gratieverlening inzake de militaire delicten wordt uitdrukkelijk buiten beschouwing gelaten.

Naar aanleiding van dit werk wil ik de volgende opmerkingen maken. De beslissing om de militaire rechtspleging links te laten liggen (16) vind ik wijs. Het zou wel erg zwaar zijn geweest de militaire en niet-militaire gratie in één adem te noemen. Ik wijs er bijvoorbeeld op, dat voor het voltrekken van vonnissen van de krijgswaarden van de land- en zeemacht altijd een zogenaamd 'fiat exequatur' nodig was, in vele gevallen af te geven door dezelfde autoriteit die ook over gratie besliste¹. Eveneens zou dan de rechtspleging van de krijgswaarden te velde tijdens de Belgische opstand moeten worden behandeld².

Minder te spreken ben ik echter over de wijze waarop Van Ruller gratie definieert en zijn begrip vervolgens hanteert. Van Ruller (38) verstaat onder gratie 'allerlei vormen van clementie, die het resultaat waren van ingrepen in de rechtspleging door de drager(s) van de soevereine macht'. Hierdoor omvat zijn definitie behalve het thans gebruikelijke begrip gratie ook de huidige amnestie en aboutie. Dit is op zich natuurlijk niet verwerpelijk. Het is begrijpelijk gezien de terminologie van de archivalia. Maar ik vind Van Ruller soms te weinig consequent in het vervolg. De titel bijvoorbeeld spreekt toch van gratieverlening aan *ter dood veroordeelden!*

Na deze meer fundamentele kritiek nog enkele losse, bijkomstige opmerkingen. Van Ruller (44) zegt, dat vóór 1806 in Holland en Zeeland slechts op kleine schaal gebruik werd gemaakt van het gratiemiddel. Maar toen nam het aantal verzoeken (223) om gratie snel toe en tevens steeg ook het aantal gevallen, dat gratie werd verleend. De meest voor de hand liggende verklaring voor dit fenomeen ligt volgens mij in het 'afslagbeleid', dat de gerechten zelf plachten te voeren³. Aan deze 'afslag' moet in 1809 een eind zijn gemaakt door de invoering van het Crimineel Wetboek, III, 2, artikel 52. Hiervan vond ik echter in het boek van Van Ruller geen notitie. Tenslotte stelt Van Ruller (150) de minimumleeftijd van de strafbaarheid van kinderen voor 1800 op zeven jaar. Maar de dames Hanna Catherina Margrita en haar zuster Trijntje, respectievelijk zes en één jaar oud, waren toch in 1746 'op bekentnisse van bedelen' door de Haagse Vierschaar gevonnist? En Gelle, vijfeneenhalf jaar oud, had toch ook in Den Haag in 1768 een voorwaardelijke geseling gekregen⁴?

Resumerend vind ik, dat Van Ruller in deze dissertatie een interessant stuk (hoofdzakelijk negentiende-eeuwse) rechtsgeschiedenis heeft aangesneden. Het werk zal waarschijnlijk de niet-juristen meer aanspreken dan mijn vaak overdogmatische vakgenoten. Hopelijk prikkelt het ook andere publicisten/onderzoekers om eens de drempel 1811 te overschrijden. In het bijzonder de historie van de militaire rechtspleging wacht nog op een nadere openbaarmaking.

1 C. W. Thöne, 'De approbatie van de vonnissen der krijgswaarden bij de landmacht', *Tijdschrift voor strafrecht* (1926) 199-224, *passim*.

- 2 W. P. J. A. van Roijer, 'Uit en om de praktijk van de militaire rechtspraak te velde tijdens en na de Tiendaagse Veldtocht', *Armamentaria* (1981) 82-93, *passim*.
- 3 S. Faber, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811* (Arnhem, 1983) 191.
- 4 A. J. van Weel, 'De strafvonnissen van de Haagse Vierschaar in de periode 1700-1811', *Jaarboek Die Haghe* (1984) 134-190, 146.

A. J. van Weel

P. P. Schmidt, *Catalogus van oude drukken in de bibliotheek van de Hoge Raad der Nederlanden* (Zwolle: W. E. J. Tjeenk Willink, 1988, 236 blz., f75,-, ISBN 90 271 2927 4); J. van Soest, e. a., ed., *De Hoge Raad der Nederlanden 1838-1988. Een portret* (Zwolle: W. E. J. Tjeenk Willink, 1988, 392 blz., f95,-, ISBN 90 271 2908 8); P. J. van Koppen, J. ten Kate, *Tot raadsheer benoemd. Anderhalve eeuw benoemingen in de Hoge Raad der Nederlanden* (Arnhem: Gouda Quint, 1987, xii + 233 blz., f29,50, ISBN 90 6000 513 9).

Volgens een in 1988 gehouden enquête was slechts 6% van de bevolking ervan op de hoogte dat de Hoge Raad zijn 150-jarig bestaan vierde. De bekendheid van het hoge rechtscollege zal de komende jaren zeker groeien nu de Hoge Raad zich niet langer beperkt tot rechtspraak maar door een aantal opzienbarende uitspraken ook actief heeft bijgedragen aan de rechtsvorming. Men denke daarbij bijvoorbeeld aan de arresten over het kraken, de ouderlijke macht en de euthanasie. Tegenover de toegenomen invloed dient ook een betere verantwoording te staan. Dat blijkt vooralsnog niet uit de summier motiveringen van de arresten maar de Hoge Raad en anderen hebben wel het dertigste lustrum van het rechtscollege aangegrepen om de Hoge Raad wat meer bekendheid te geven. Een andere aanleiding daartoe vormde de verhuizing van het Plein naar het Lange Voorhout nadat president Moons tot zijn verbazing had moeten constateren dat het onderkomen van de raadsheren op het uitbreidingsplan van de Staten-Generaal had moeten wijken voor de kantine van de volksvertegenwoordigers. Aan het rechterlijke publiciteitsoffensief danken we een aantal boeken waarin ook historici het nodige van hun gading kunnen vinden.

Dat is zeker van toepassing op de door P. P. Schmidt vervaardigde catalogus van de collectie oude drukken in de bibliotheek van de Hoge Raad. Het is begrijpelijk dat president H. E. Ras deze verzameling in zijn voorwoord kwalificeerde als een 'bezit met affectiewaarde' want de boeken stammen uit de bibliotheken van het Hof van Holland en Zeeland en de Hoge Raad van Holland en Zeeland. Uit de inleiding van J. Th. de Smidt blijkt dat helaas onbekend is welke boeken uit welk van beide bibliotheken afkomstig zijn. Verder onderzoek in het archief van het Hof van Holland of vergelijking met de boeken van de oude gerechtshoven die elders belandden zou daarover wellicht meer duidelijkheid kunnen verschaffen. Schmidt ging bij de beknopte maar duidelijke beschrijving van de 1274 titels uit van drie principes: geen titels van na 1795, geen beschrijving van de academische dissertaties en oraties en een alfabetische ordening op titel. Toch prijken er enkele werken van na 1795 op de lijst, zoals een werk van Kant (539) en komen er ook verschillende disputaties voor. Het is echter begrijpelijk dat Schmidt aanbeveelt om de honderden academische geschriften die in fraaie banden onder andere de raadkamer sieren, in een afzonderlijke bibliografie op te nemen. De alfabetische rangschikking is duidelijk en verdient de voorkeur boven een meer arbitraire verdeling van de boeken naar rechtsgebied. Veel systematiek valt er overigens in de collectie als geheel niet te ontdekken hetgeen gezien de voorgeschiedenis van de bibliotheek ook niet verwonderlijk is. Het is voor rechtshistorisch